

Wolontariat jako forma zatrudnienia przez parafie na przykładzie muzyka kościelnego

W praktyce funkcjonowania parafii rzymskokatolickich w Polsce nierzadko spotykaną formą współpracy pomiędzy reprezentowaną przez proboszcza parafią i organistą jest porozumienie wolontariackie. Tytułem przykładu można wskazać, iż Regulamin organistów archidiecezji krakowskiej wprowadzony w 2011 roku wymienia wolontariat jako jedną z trzech możliwych form zatrudnienia organisty, obok umowy o pracę i umowy zlecenia¹. Podobne uregulowania można znaleźć również w innych aktach normatywnych wydawanych przez władze kościelne dla poszczególnych diecezji. W związku z powyższym nasuwa się wątpliwość, czy wykonywanie pracy przez organistę na rzecz parafii na zasadzie z definicji nieodpłatnego wolontariatu jest zgodne z przepisami powszechnie obowiązującego prawa świeckiego, jak również, czy nie kłóci się z naturą wolontariatu. Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy w pierwszej kolejności przybliżyć istotę wolontariatu, możliwe obszary jego zastosowania oraz podmioty, które mogą korzystać z pracy wolontariuszy.

Należy wskazać, że kwestia możliwości korzystania z pracy wolontariuszy przez parafie rzymskokatolickie dotyczy nie tylko muzyków kościelnych, lecz także wszystkich osób świeckich wykonujących pracę na rzecz parafii. A zatem zagadnienie to nie jest rozważaniem czysto teoretycznym, ale ma praktyczne i powszechne zastosowanie w życiu Kościoła w Polsce.

---

¹ Por. § 13 ust. 1 pkt 3 Regulaminu organistów archidiecezji krakowskiej (23.06.2011), <https://www.asmkrakow.pl/pliki/Regulamin-Organistow-AK.pdf> (19.01.2019).

1. Wolontariat w świetle prawa krajowego

Polska doktryna prawnicza określa wolontariat jako formę wykonywania świadczeń na zasadzie dobrowolności oraz nieodpłatności przez osobę fizyczną – wolontariusza na rzecz podmiotu korzystającego, na potrzeby realizacji celów społecznie użytecznych. Definicja przedmiotowa wolontariatu opiera się na ustawowej definicji wolontariusza, który ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje określone świadczenia. Zasady i warunki świadczenia wolontariatu określa Ustawa z dnia 23 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie². W myśl powołanego aktu prawnego, wolontariusz (zdefiniowany w art. 2 pkt 3 ustawy) powinien posiadać kwalifikacje i spełniać wymagania odpowiednie do rodzaju i zakresu wykonywanych świadczeń, o ile wynika to z odrębnych przepisów. Świadczenia wolontariuszy są wykonywane w zakresie, w sposób i w czasie określonym w porozumieniu z korzystającym, a zatem można mówić o pełnej organizacji tego rodzaju działalności. Porozumienie wolontariackie powinno zawierać postanowienie o możliwości jego rozwiązania, nadto, jeśli świadczenie wolontariusza wykonywane jest przez okres dłuższy niż 30 dni, powinno być sporządzone na piśmie. Ustawa nakłada następujące obowiązki na podmioty korzystające: 1) informowanie wolontariusza o ryzyku dla zdrowia i bezpieczeństwa związanym z wykonywanymi świadczeniami oraz o zasadach ochrony przed zagrożeniami; 2) zapewnienie wolontariuszowi bezpiecznych i higienicznych warunków wykonywania przez niego świadczeń, w tym – w zależności od rodzaju świadczeń i zagrożeń związanych z ich wykonywaniem – odpowiednich środków ochrony indywidualnej; 3) pokrywanie, na dotyczących pracowników zasadach określonych w odrębnych przepisach, kosztów podróży służbowych i diet. W zakresie nieuregulowanym ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie do porozumień zawieranych między korzystającym a wolontariuszem stosuje się przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny³. Należy również wskazać, że wolontariuszowi mogą przysługiwać świadczenia zdrowotne na zasadach przewidzianych w przepisach o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz przysługuje mu zaopatrzenie z tytułu wypadku przy wykonywaniu świadczeń

---

² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.) [dalej: kodeks cywilny].

na rzecz korzystającego. Z kolei korzystający jest zobowiązany zapewnić wolontariuszowi ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, w przypadku gdy świadczenie jest wykonywane przez okres do 30 dni. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że świadczenie wolontariusza jedynie odpowiada świadczeniu pracy, nie jest jednak świadczeniem pracy lub usług w rozumieniu przepisów prawa polskiego. Praktyka wskazuje, że zatrudnianie wolontariuszy umożliwia podmiotowi korzystającemu znaczne ograniczenie wydatków związanych z jego funkcjonowaniem, ale również wpływa na poszerzenie zakresu jego działalności oraz wzrost jego rozpoznawalności⁴.

2. Korzystający z wolontariatu

Istotną kwestią w kontekście dobrodziejstwa instytucji wolontariatu jest fakt, że nie każdy podmiot prawa jest uprawniony do korzystania z pracy wolontariuszy (tj. do bycia tzw. korzystającym w rozumieniu ustawy). Przepisy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 42 ust. 1 określają, kto może korzystać z pomocy wolontariuszy, są to: 1) organizacje pozarządowe oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy w zakresie ich działalności statutowej, w szczególności w zakresie działalności pożytku publicznego, z wyłączeniem prowadzonej przez nie działalności gospodarczej; 2) organy administracji publicznej, z wyłączeniem prowadzonej przez nie działalności gospodarczej; 3) jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub nadzorowanym przez te organy, z wyłączeniem prowadzonej przez nie działalności gospodarczej; 4) podmioty lecznicze w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej w zakresie wykonywanej przez nie działalności leczniczej.

W kontekście parafii należy wskazać, że powołany powyżej art. 3 ust. 3 w pkt 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wymienia „osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności

---

⁴ Por. A. Olejniczak, *Zakres wymogów formalnoprawnych współpracy z wolontariuszami*, w: *Standardy i procedury w organizacjach pozarządowych. Dokumentacja stanowiąca narzędzie skutecznej i zgodnej z prawem działalności*, red. A. Olejniczak, R. Barański, (online) Legalis 2013.

pożytku publicznego”. Z kolei działalnością pożytku publicznego jest, w myśl art. 3 ust. 1 ww. ustawy, działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie. Sfera zadań publicznych o charakterze użyteczności publicznej została wyeksplikowana w art. 4 ust. 1 ustawy i należą do niej m.in.: pomoc społeczna, wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej, działalność charytatywna, działalność na rzecz osób niepełnosprawnych. W tym miejscu należy zauważyć, że działalność religijna nie wpisuje się w opisany powyżej zakres zadań publicznych.

Z punktu widzenia prawa polskiego parafia rzymskokatolicka jest terytorialną, kościelną osobą prawną działającą na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵. Obok kościelnych osób prawnych i kościelnych jednostek organizacyjnych art. 3 ust. 3 pkt 2–4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie wymienia stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółdzielnie społeczne, spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe będące spółkami działającymi na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie, które nie działają w celu osiągnięcia zysku, przeznaczają całość dochodu na realizację celów statutowych oraz nie przeznaczają zysku do podziału między swoich udziałowców, akcjonariuszy i pracowników.

Znamienne jest jednak, że spośród wszystkich podmiotów mogących prowadzić działalność pożytku publicznego (podobnie jak organizacje pozarządowe), które zostały wymienione w art. 3 ust. 3 pkt 1–4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, wyłącznie w stosunku do podmiotów określonych w pkt 1 występuje przesłanka konieczności istnienia celu statutowego obejmującego działalność pożytku publicznego. A zatem funkcjonowanie wyzaniowej osoby prawnej jako innego podmiotu prowadzącego działalność pożytku publicznego (w rozumieniu art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie) musi wykroczać poza sferę kultu religijnego⁶.

---

⁵ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347).

⁶ Por. P. Staszczuk, Art. 3, w: *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2014; K. Płonka-Bielenin, *Charakter prawny podmiotowości non-profit*, „Administracja” 4 (2010), s. 45.

3. Status parafii rzymskokatolickich

W świetle prawa kanonicznego parafia jest erygowana zgodnie z prawem kościelnym i posiada osobowość prawną z mocy samego prawa (kan. 515 § 3 KPK⁷). W celu powołania parafii nie jest wymagane nadanie jej statutu, co jest istotne w kontekście faktu, że ustawodawca kościelny przewidział taką konieczność w odniesieniu do wielu innych podmiotów prawa uregulowanych w KPK. Jedynie tytułem przykładu można wskazać, że sporządzenie własnych statutów nakazane jest m.in.: stowarzyszeniom wiernych⁹ (kan. 299 § 3 KPK), konferencjom episkopatu (kan. 451 KPK), instytutom życia konsekrowanego¹⁰ (kan. 587 KPK), uniwersytetom (kan. 809 i 816 § 2 KPK), sanktuariom diecezjalnym (kan. 1232 § 1–2 KPK)¹¹. Wobec powyższego należy jednoznacznie przesądzić, że parafia nie musi posiadać własnego statutu. Również przepisy prawa polskiego nie przewidują konieczności posiadania statutu przez parafie rzymskokatolickie.

Idąc dalej obranym tokiem rozumowania, należy wskazać, że określenie „działalność statutowa”, o którym mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, należy rozumieć zgodnie z art. 38 kodeksu cywilnego, stanowiącym, iż „osoba prawna działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i w opartym na niej statucie”. Jak już zostało stwierdzone, prawo polskie nie przewiduje jednak konieczności posiadania statutu celem uznania parafii jako osoby prawnej w państwowym porządku prawnym, albowiem art. 4 ust. 2 Konkordatu¹² stanowi, że „Rzeczpospolita Polska uznaje również osobowość prawną wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego”. Zgodnie z instrukcją

---

7 Zob. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars 2, s. 1–324, tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984 [dalej: KPK].

8 Por. P. Kaleta, *Prawne aspekty zarządzania dobrami kościelnymi*, Lublin 2017, s. 98.

9 Por. J. Krukowski, *Święci szafarze, czyli duchowni*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/1: *Księga II: Lud Boży. Część I: Wierni chrześcijanie. Część II: Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Warszawa 2005, s. 125n.

10 Por. A. Chrapkowski, J. Krzywda, *Instytuty życia konsekrowanego*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/2: *Księga II: Lud Boży. Część III: Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, red. J. Krukowski, Poznań 2006, s. 21n.

11 Por. P. Kaleta, *Statuty parafii*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 29 (2016), s. 74n.

12 Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318) [dalej: Konkordat].

dotyczącą sposobu powiadamiania organów państwowych¹³ o ustanowieniu parafii biskup diecezjalny powiadamia wojewodę właściwego ze względu na siedzibę erygowanej parafii, co stanowi realizację dyspozycji z art. 13 ust. 1 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

Skoro prawo świeckie nie nakazuje legitymowania się przez parafię własnym statutem, jego znaczenia należy szukać u ustawodawcy kościelnego. W tym zakresie relewantny jest kan. 94 § 1 KPK, który przewiduje, że statuty w sensie właściwym oznaczają zarządzenia wydawane zgodnie z prawem w zespołach osób lub rzeczy i mają na celu określenie ich celu, konstytucji, zarządu i sposobu działania, a zatem wszystkich niezbędnych kwestii dotyczących zakresu działania, zasad funkcjonowania oraz reprezentacji. Przepisy statutów, ustanowione i promulgowane przez właściwą władzę ustawodawczą rządzą się przepisami kanonów o ustawach (§ 3). KPK obliguje wszystkie osoby prawne do działania zgodnie ze swoimi statutami. Uprawnione wydaje się stwierdzenie, że równorzędnie z pojęciem „statutu” KPK traktuje takie określenia, jak: *ius proprium*, *constitutiones*, *ordinatio* lub *lex*¹⁴. Na marginesie należy zauważyć, że zasadniczo KPK przewiduje dwie drogi uzyskania osobowości prawnej. Pierwszą możliwością jest uzyskanie takiego statusu z mocy samego prawa (obok parafii są to między innymi diecezje [kan. 373 KPK] i prowincje kościelne [kan. 432 § 2 KPK]), zaś drugą jest wydanie stosownego dekretu przez kompetentną władzę kościelną. Reasumując, sposób powstania parafii jako kościelnej osoby prawnej w rozumieniu KPK nie wpisuje się w zakres kan. 117 KPK, który stanowi, że „żaden zespół osób lub rzeczy, pragnący otrzymać osobowość prawną, nie może jej uzyskać, chyba że jego statuty zostały zatwierdzone przez kompetentną władzę”.

Odnosząc się do celów parafii rzymskokatolickiej, należy odwołać się do definicji z kan. 515 § 1 KPK, stanowiącej, że parafia jest określoną wspólnotą wiernych utworzoną na stałe w kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę sprawuje proboszcz pod władzą biskupa diecezjalnego. A zatem pierwszorzędną i zdaje się

---

¹³ Kościelna Komisja Konkordatowa, Rządowa Komisja Konkordatowa, Instrukcja dotycząca sposobu powiadamiania organów państwowych o uzyskaniu osobowości prawnej przez instytucje kościelne terytorialne i personalne (art. 4 ust. 2 Konkordatu) oraz powiadamiania o powoływaniu i odwoływaniu osoby sprawującej funkcję organu osoby prawnej, Warszawa 2014, https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2016/04/instrukcja_powiadamianie_organow_panstwowych_o_uzyskaniu_osobowosci_prawnej_przez_instytucje_koscielne_z.pdf (19.01.2019).

¹⁴ Por. R. Sobański, *Statuty i przepisy porządkowe*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I: Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 160–163.

jedyną ujętą w KPK ideą funkcjonowania parafii jest misja duszpasterska¹⁵. Trudno odnaleźć w przywołanej legalnej definicji parafii inne cele niż religijne.

4. Czy parafia rzymskokatolicka ma prawo zatrudniać wolontariuszy?

Reasumując, parafia jako kościelna osoba prawna zasadniczo nie posiada statutu ani z mocy prawa nie prowadzi działalności pożytku publicznego. Wobec powyższego nasuwa się wniosek, że parafia nie kwalifikuje się jako podmiot prawa określony w art. 3 ust. 3 pkt 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, do którego odwołuje się art. 42 ust. 1 pkt 1 tej ustawy. Tym samym należałoby uznać, że parafia nie może legalnie zatrudniać wolontariuszy (w tym muzyków kościelnych) do świadczeń na jej rzecz.

Niezależnie od powyższego należy zauważyć, że wykonywanie pracy muzyka kościelnego (organisty) niewiele ma wspólnego z prowadzeniem działalności pożytku publicznego w rozumieniu ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Zasadniczo rolą organisty jest zapewnienie odpowiedniej oprawy muzycznej w czasie mszy oraz nabożeństw kościelnych, w sposób i w zakresie ustalonym z proboszczem, jako osobą nadzorującą i kierującą pracą muzyka kościelnego w parafii¹⁶. Konferencja Episkopatu Polski wskazuje¹⁷, że „pełnienie funkcji organisty wymaga stałej formacji liturgicznej i duchowej oraz doskonalenia umiejętności muzycznych. Warunkiem koniecznym do zatrudnienia na stanowisku organisty jest posiadanie kwalifikacji muzyka kościelnego, a nie tylko ogólne wykształcenie muzyczne. W większych parafiach zaleca się organizowanie konkursów na stanowisko organisty”. Nadto z praktyki wynika, że regularna asysta muzyczna organisty w uroczystościach religijnych typu ślub, chrzest, pogrzeb zwyczajowo łączy się z otrzymaniem dodatkowego wynagrodzenia za pracę, bezpośrednio od osób zapewniających jego udział w uroczystości. Powyższe cechy charakteryzujące warunki pracy organisty na rzecz parafii wprost odpowiadają definicji stosunku

¹⁵ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 2010, s. 233–244.

¹⁶ Por. I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000, s. 272n.

¹⁷ Zob. pkt 12 lit. a-b Instrukcji Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej (14.10.2017), <https://episkopat.pl/instrukcja-konferencji-episkopatu-polski-o-muzyce-koscielnej> (19.01.2019).

pracy, określonej w art. 22 § 1 kodeksu pracy¹⁸, który stanowi następująco: „Przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca – do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem”. Elementami charakterystycznymi dla stosunku pracy są: dobrowolność, kierownictwo pracodawcy (podporządkowanie pracownicze), odpłatność, wymóg osobistego świadczenia pracy, zespołowość oraz obciążenie pracodawcy ryzykiem związanym z zatrudnieniem¹⁹.

Należy wyraźnie podkreślić, że kwestie formalne dotyczące zatrudnienia organizacji w parafii nie sprowadzają się wyłącznie do odpowiedniego określenia stosunku prawnego łączącego organizację i parafię, lecz mają istotne, dalsze konsekwencje prawne, które rzutują na uprawnienia i zobowiązania stron tego stosunku prawnego. W kontekście powyższego należy podnieść, że umowa o pracę zawarta pomiędzy pracodawcą i pracownikiem uważana jest przez polskiego ustawodawcę za najbardziej stabilną i korzystną dla pracownika formę prawną, co wyraża funkcję ochronną stosunku pracy. Kodeks pracy wyraźnie stanowi, że „nie jest dopuszczalne zastąpienie umowy o pracę umową cywilnoprawną przy zachowaniu warunków wykonywania pracy określonych art. 22 § 1 tej ustawy (art. 22 § 1²⁰), a zatem opisane zatrudnienie należy zakwalifikować jako stosunek pracy, bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy (art. 22 § 1¹). Bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego wskazuje jednoznacznie, że „w razie wątpliwości, czy dana umowa jest umową o pracę, czy umową cywilnoprawną, należy ustalić, czy w treści i sposobie jej wykonywania przeważają cechy umowy o pracę, czy też umowy cywilnoprawnej. Dopiero wówczas, gdy umowa poddawana analizie (w swej treści, a zwłaszcza w sposobie wykonywania) wykazuje z ich jednakowym nasileniem cechy wspólne dla co najmniej dwóch różnych wzorców umownych, o jej typie (rodzaju) decyduje zgodny zamiar stron i cel umowy, który może (ale wcale nie musi) wyrażać się także w nazwie umowy. Ocenie podlega nie tylko treść umowy, ale przede wszystkim sposób jej wykonywania”²⁰.

Bezsprzecznie, kwintesencją wolontariatu jest świadczenie na zasadzie nieodpłatności, dlatego trudno przyjąć za zgodne z doświadczeniem życiowym

---

¹⁸ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1320) [dalej: kodeks pracy].

¹⁹ Por. A. Sobczyk, *Komentarz do art. 22, w: Kodeks pracy. Komentarz*, red. A. Sobczyk, Warszawa 2018, wyd. 4, Legalis.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2017 r., sygn. I PK 358/16, Lex nr 2433081.

stwierdzenie, że organista wykonuje swoją pracę nieodpłatnie. Na kanwie powyższego za nieliczący z istotą wolontariatu należałoby ocenić zapis § 33 Regulaminu organistów archidiecezji krakowskiej, w myśl którego organista zatrudniony w parafii jako wolontariusz jest zobowiązany do przekazania rządcy kościoła ewentualnych środków finansowych otrzymanych od wiernych w związku z wykonywaniem pracy przez organistę. Skoro wolontariat zakłada nieodpłatność świadczeń, to formułowanie „sztucznego” rozwiązania dotyczącego zwrotu dodatkowego wynagrodzenia od wiernych za wykonaną usługę jest oparte na błędnym założeniu i stanowi próbę pogodzenia nieodpłatności świadczeń wolontariusza z realiami pracy muzyka kościelnego, których istnienie trudno kwestionować. Mając na względzie powyższe uwarunkowania, należy uznać, że zawieranie umów wolontariatu z organistami przez parafie, które nie posiadają statutów i przede wszystkim nie prowadzą działalności pożytku publicznego, jest wysoce wątpliwe w kontekście zgodności z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, nadto może stanowić obejście przepisów prawa pracy, przepisów podatkowych oraz przepisów odnoszących się do ubezpieczeń społecznych. Reasumując, przeszkody do zatrudniania organistów jako wolontariuszy przez parafie rzymskokatolickie są dwójakiej natury, zarówno podmiotowej (co do zasady parafia nie posiada statutu z celem działania również w zakresie pożytku publicznego), jak i przedmiotowej (wolontariat zakłada nieodpłatność).

Nie bez znaczenia jest fakt, że ustawodawca kościelny w KPK wielokrotnie odwołuje się do prawa świeckiego. Kanon 22 KPK wyraźnie stanowi, że „ustawy cywilne, do których odsyła prawo kościelne, należy zachować w prawie kanonicznym, na ile nie są przeciwne prawu Bożemu i o ile prawo kanoniczne czego innego nie zastrzeża”. Wersja oryginalna KPK posługuje się określeniem *leges civiles*, czego jednak nie należy ograniczać wyłącznie do ustaw cywilnych rozumianych jako gałęzi prawa. *Leges civiles* w rozumieniu kan. 22 KPK to prawo świeckie, czyli ogół norm prawnych obowiązujących na terytorium danego państwa (także prawo zwyczajowe, prawo międzynarodowe)²¹. W zakresie dotyczącym dób doczesnych kościoła KPK w kan. 1290 stanowi, że Kościół honoruje prawo świeckie miejscowe (mające skutek taki, jak w prawie kanonicznym) dotyczące umów i zobowiązań, zwłaszcza jeśli dotyczy to rzeczy podlegających władzy rządzenia Kościoła. Opisana zasada generalna jest wyrazem „kanonizacji” prawa świeckiego, w rezultacie

---

²¹ Por. R. Sobański, *Normy ogólne*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga 1: Normy ogólne*, dz. cyt., s. 77n.

którego prawo kanoniczne uznaje za swoje te przepisy prawa cywilnego, które dotyczą umów oraz ich wykonywania²². Reprezentatywnym przykładem odniesienia do prawa państwowego w zakresie dóbr doczesnych jest kan. 1286 n. 1²³: „Zarządcy dóbr w umowach o pracę powinni dokładnie przestrzegać również przepisów państwowych, dotyczących pracy i życia społecznego, zgodnie z zasadami podawanymi przez Kościół”. Tym samym prawo kanoniczne w sposób bezpośredni wskazuje, że w odniesieniu do kwestii świadczenia pracy na rzecz Kościoła powinny być stosowane normy prawa świeckiego.

Wobec powyższego zasadne jest przeprowadzenie dalszej analizy prawnej – w zakresie przepisów prawa cywilnego dotyczących skutków zawarcia umowy wolontariatu z organistą przez parafię. W myśl art. 83 § 1 kodeksu cywilnego „nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Jeżeli oświadczenie takie zostało złożone dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności”. Na podstawie zaś art. 58 § 1 kodeksu cywilnego „czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy”. Oceniając sprawy dotyczące kwestii wolontariatu, za bezwzględnie nieważną uznał Sąd Najwyższy zawartą dla pozorów umowę o wykonywanie pracy w ramach wolontariatu, jeśli zamiarem stron nie jest rzeczywiste świadczenie nieodpłatnych usług na rzecz organizacji pożytku publicznego. „Ukrytą pod nią umowę przewidującą choćby częściową odpłatność za wykonywaną pracę i zakładającą wykonywanie pracy w warunkach podporządkowania pracowniczego należy kwalifikować jako umowę o pracę”²⁴. W innym swoim judykacie Sąd Najwyższy, odnosząc się do przypadku pozornego zatrudnienia pozapracowniczego, uznał za irracjonalne stosowanie wolontariatu jako podstawy zatrudnienia w sytuacji, gdy zatrudniony nie świadczy pracy na rzecz innego podmiotu i nie ma w związku z tym środków do godnego życia²⁵. Linia orzecznicza Sądu Najwyższego wydaje się być konsekwentna w kontekście obchodzenia przepisów prawa pracy poprzez stosowanie porozumień wolontariackich. Mimo iż żadne z ww. orzeczeń nie dotyczyło zatrudnienia w kościele, to jednak

²² Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 2009, s. 49;

²³ Por. A. Domaszak, *Dobra doczesne Kościoła*, Warszawa 2016, s. 59n.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. I PK 123/09, OSNP 2011/11-12/152.

²⁵ Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2009 r., sygn. I PK 108/09, Lex nr 564760.

przedstawiona przez sąd ocena prawna jest w pełni aktualna również w odniesieniu do kazusu parafii jako podmiotu korzystającego z pracy wolontariusza. Reasumując, porozumienie o wolontariat zawarte pomiędzy parafią i organistą należałoby uznać jako czynność prawną pozorną i zmierzającą do obejścia przepisów prawa, a w konsekwencji czynność prawną nieważną.

Mając na względzie cel i charakter świadczeń wolontariuszy, nie jest dopuszczalne, aby wykonywali oni świadczenia na rzecz przedsiębiorców lub innych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą (z zastrzeżeniem wyjątku dotyczącego podmiotów leczniczych). Wolontariusze nie powinni zastępować pracowników, a jedynie uzupełniać ich pracę²⁶, w przeciwnym razie granica pomiędzy stosunkiem pracy i wolontariatem uległaby zatarciu. Jednocześnie nie można pominąć, że przepisy o wolontariacie w ramach ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mają szerszy zakres niż pozostałe przepisy tej ustawy, albowiem w odniesieniu do organizacji pozarządowych i innych podmiotów mogących prowadzić działalność pożytku publicznego obejmują całość działalności statutowej, a nie tylko działalność pożytku publicznego²⁷. Jednakże wyraźne odesłanie w art. 42 ust. 1 pkt 1 ustawy do art. 3 ust. 3 pkt 1, który wskazuje działalność pożytku publicznego jako działalność statutową, jest w kontekście kazusu parafii rzymskokatolickiej argumentem przesądzającym o konieczności posiadania statutu ze ściśle określonym celem działania (działalność pożytku publicznego) sytuującym się w sferze zadań publicznych, wykraczającym poza sferę kultu religijnego²⁸. Na marginesie powyżej przedstawionej oceny prawnej należy odnotować, że w literaturze²⁹ można spotkać się z odmiennym stanowiskiem, zgodnie z którym parafia jako kościelna osoba prawna może zatrudniać pracowników na zasadzie umowy o wolontariat, niemniej jednak oceniam to stanowisko jako nietrafne. Argumentem, który ewentualnie mógłby jednak przemawiać na korzyść

---

²⁶ Por. J. Blicharz, *Art. 42, Komentarz do ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*, w: *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz* (online), Lex 2012.

²⁷ Por. H. Izdebski, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003, http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/pozytek/komentarz_do_ustawy_o_dzialalnosci_pozytku.pdf (8.09.2020), s. 29n.

²⁸ Por. M. Żołędowska, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Praktyczny komentarz*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej 2011, https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/Prawo/ustawa/komentarz_ustawa_MZ.pdf (19.01.2019), s. 12.

²⁹ Por. K. Wąsowski, *Czy w parafii potrzebne są umowy z wolontariuszami?*, „Kwartalnik Prawny Proboszcza” 2 (2017), s. 15–18.

tego, iż wolontariat jest możliwą formą współpracy pomiędzy parafią i organistą, jest zauważalny brak (raczej niezamierzony przez ustawodawcę) pełnej spójności pomiędzy art. 42 ust. 1 pkt 1 oraz art. 3 ust. 3 pkt 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Pierwszy powołany przepis posługuje się bowiem wyrażeniem „w szczególności”, odnosząc je do działalności pożytku publicznego jako rzekomo jednego z elementów działalności statutowej podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 pkt 1 tej ustawy, który z kolei określa ściśle i wprost, że cele statutowe tych podmiotów muszą obejmować działalność pożytku publicznego. Niemniej jednak należy podkreślić, że przepisy prawa należy interpretować nie tylko literalnie, ale również celowościowo, funkcjonalnie i systemowo oraz przede wszystkim z zachowaniem zasad logicznego rozumowania, w związku z powyższym swoista nieściśłość legislacyjna, której przykładem jest art. 42 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 3 ust. 3 pkt 1 powołanej ustawy nie może wypaczać sensu i charakteru zatrudnienia w oparciu o zasady wolontariatu.

Warto podkreślić, że poza sporem jest możliwość korzystania ze świadczeń wolontariuszy w Polsce przez parafie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP jako osoby prawne wykonujące działalność pożytku publicznego. Możliwość prowadzenia działalności pożytku publicznego jako warunek *sine qua non* do uzyskania statusu podmiotu, który chciałby skorzystać z pracy wolontariuszy, wynika wprost z prawa wewnętrznego luteranów w Polsce³⁰. Każda parafia luterska jest powołana również do tego, aby prowadzić działalność diakonijną (opieka, pomoc i wsparcie osób niepełnosprawnych, chorych, ubogich, starszych, samotnych)³¹. Wobec powyższego w tym zakresie nie ma wątpliwości co do zgodnego z prawem zatrudniania wolontariuszy przez parafie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP.

De lege ferenda nie należy bezwzględnie wykluczać dopuszczalności wolontariatu w parafii rzymskokatolickiej. W przypadku bowiem, gdyby parafia posiadała swój statut, w którym obok celu religijnego przewidziana byłaby również działalność pożytku publicznego, aktualnie obowiązujące przepisy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie nie stanowiłyby przeszkody dla możliwości zatrudniania wolontariusza przez parafię. Przykładem powyższego modelu jest

---

³⁰ Zob. § 5 ust. 1 Regulaminu Parafialnego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. (t.j. z dnia 24 czerwca 2015 r.), https://storage.waw.cloud.ovh.net/v1/AUTH_43d77b97e6c24395aa047319370cd843/BIK/Prawo/2015-06-24RegulaminParafialnytekstjednolityBIK.pdf (20.01.2019).

³¹ Por. P. Kroczyk, *Parafia w optyce katolickiej i luterskiej. Studium teologiczno-prawne*, Kraków 2017, s. 187.

działająca od 2004 roku organizacja pożytku publicznego – Rzymskokatolicka parafia pod wezwaniem św. Jadwigi Królowej z siedzibą w Bojanie (gmina Szemud, powiat wejherowski, województwo pomorskie) wpisana do Rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej pod numerem KRS 0000208974. Parafia posiada swój własny statut, w którym obok celów duszpasterskich przewidziana jest również działalność pożytku publicznego³². Osobą zarządzającą organizacją jest kierownik i jednocześnie proboszcz parafii, zaś podmiotem sprawującym nadzór jest biskup diecezjalny. W kontekście powyższego, rozwiązaniem problematycznej kwestii podjętej w niniejszym artykule mogłoby być stworzenie uregulowania podobnego na kształt parafii luterańskiej lub opisanego powyżej przypadku rzymskokatolickiej parafii w Bojanie. Niemniej jednak nawet jeśliby wyeliminować problem braku statutu parafii rzymskokatolickiej (w tym problem braku celu działalności w zakresie pożytku publicznego), tj. przesłanki natury podmiotowej, nierozwiązywalną kwestią jest pogodzenie istoty wolontariatu z charakterem pracy „etatowego” organisty na rzecz parafii, która zakłada odpłatność świadczeń, czy to na zasadzie stosunku pracy, czy na zasadzie umowy cywilnoprawnej.

Podsumowanie

W świetle przedstawionych powyżej uwarunkowań prawnych w zakresie przepisów prawa krajowego oraz kanonicznego w pełni uprawniona jest ocena, że wolontariat muzyka kościelnego na rzecz parafii rzymskokatolickiej w wymiarze i na warunkach odpowiadających *de facto* stosunkowi pracy w rozumieniu kodeksu pracy jest konstrukcją pozorną i niemającą należytej legitymacji prawnej. Jednocześnie należy zauważyć, że konstrukcja wolontariatu w relacji pomiędzy organistą i parafią jest ciągle jedną z dopuszczanych przez prawo partykularne w diecezjach w Polsce form współpracy. Praktyka wskazuje, że parafie nierzadko podpisują z organistami bezkosztowe porozumienia, które jednak nie odzwierciedlają faktycznej odpłatności świadczeń organisty. Przyczyną opisanego proceduru jest najprawdopodobniej intencja zminimalizowania kosztów funkcjonowania parafii poprzez wyeliminowanie ciężaru spoczywającego na pracodawcy w postaci obowiązku odprowadzania

---

³² Zob. Statut Organizacji Pożytku Publicznego Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Jadwigi Królowej w Bojanie, <https://bojano.diecezja.gda.pl/bip> (20.01.2019).

podatku dochodowego od osób fizycznych oraz składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

Powołane w niniejszym artykule przepisy prawa kanonicznego oraz świeckiego dosyć jednoznacznie wskazują, że w stosunku do muzyków kościelnych powinny mieć zastosowanie przepisy powszechnie obowiązującego prawa świeckiego, również w zakresie prawa pracy. Wydaje się, że dopóki prawo partykularne obowiązujące na terenie diecezji wprost nie zakáže proboszczom zawierania umów wolontariackich z organistami, praktyka zatrudniania przez parafie organistów w oparciu o tego rodzaju umowy nie zostanie skutecznie wyeliminowana z obrotu prawnego. Należy również nadmienić, że przegląd orzeczeń wydawanych przez sądy pracy w Polsce pozwala na generalną ocenę, iż spory pomiędzy organistą i parafią stosunkowo rzadko są przedmiotem wokandy sądowej. Przymuszącą przyczyną powyższego zjawiska może być fakt, że środowisko muzyków kościelnych jest hermetyczne, zaś rynek pracy ograniczony, stąd nie jest przyjęte dochodzenie roszczeń na drodze sądowej.

SUMMARY

Volunteering as a form of employment by parishes on the example of church musician

This article attempts to face the legal assessment of the practice of employing volunteers for the position of church musician (organist) by Roman Catholic parishes in Poland. Formally, such contracts assume that an obvious fiction boiling down to unreal statement that a full-time organist in a parish church as a volunteer does not receive any remuneration either from the parish or any third parties. What is important, the volunteering contract allows parishes to significantly limit fixed labour costs related to withholding income tax or social security/health insurance contributions, which makes it quite an attractive form of cooperation from the parish's perspective. The legislation of the Public Benefit and Volunteer Work Act lays down that a Roman Catholic parish may be a beneficiary of volunteer work, but it is mandatory for the said parish to hold the status determining as one of its aims also public benefit activity. From the canon and secular laws' perspectives, formation of a parish does not depend on the fact if it holds a statute regulating the functioning of this church legal entity. In the tradition of the Catholic church in Poland, as a rule parishes are not granted statutes (as of 5th February 2019, the National Court Register lists only one Roman Catholic parish submitted as a public benefit organisation), which leads

to the conclusion that this circumstance is a determinant of lack of possibility to employ volunteers. Due to the above, in order for a parish to benefit from volunteers' work it is necessary to enact a statute providing for public benefit activity beside pastoral work. However, eliminating the subjective obstacle related to the status of a parish as an entity entitled to benefit from volunteering work does not exclude obstacles related to the substance of voluntarism narrowing down to unpaid work of a volunteer. Concluding from the above, employment of volunteers by parishes to perform regular job activities on the position of an organist in a parish church has to be deemed non-compliant with the legislation of the generally applicable state and canon laws.

Keywords: volunteerism, parish, public benefit, organist

Wolontariat jako forma zatrudnienia przez parafie na przykładzie muzyka kościelnego

Niniejszy artykuł podejmuje próbę zmierzenia się z prawną oceną praktyki zatrudniania przez parafie rzymskokatolickie w Polsce wolontariuszy na stanowisku muzyka kościelnego (organisty). Formalnie tego typu umowy zakładają oczywistą fikcję sprowadzającą się do nierzeczywistego stwierdzenia, iż „pełnoetatowy” organista w kościele parafialnym jako wolontariusz nie otrzymuje wynagrodzenia od parafii ani od osób trzecich. Co istotne, umowa o wolontariat pozwala parafii na znaczne ograniczenie pracowniczych kosztów stałych związanych z odprowadzaniem podatku dochodowego lub składek na ubezpieczenia społeczne czy zdrowotne, wobec czego z punktu widzenia parafii wydaje się być dosyć atrakcyjną formą współpracy. Przepisy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie określają, że podmiotem korzystającym z pracy wolontariuszy może być parafia rzymskokatolicka, przy czym warunkiem koniecznym jest posiadanie przez parafię statutu przewidującego jako jeden z celów również działalność pożytku publicznego. Z punktu widzenia prawa kanonicznego oraz świeckiego powstanie parafii nie jest uzależnione od posiadania statutu regulującego funkcjonowanie tej kościelnej osoby prawnej. W tradycji Kościoła katolickiego w Polsce, co do zasady, nie praktykuje się wydawania statutów dla parafii (według stanu na dzień 5 lutego 2019 roku w Krajowym Rejestrze Sądowym zarejestrowana jest tylko jedna parafia rzymskokatolicka jako organizacja pożytku publicznego), w związku z czym okoliczność ta stanowi przesłankę przesądzającą o braku możliwości zatrudniania wolontariuszy. Wobec powyższego, aby parafia mogła korzystać z pracy wolontariuszy, konieczne jest uchwalenie statutu przewidującego obok działalności duszpasterskiej również działalność pożytku publicznego. Jednakże wykluczenie przeszkody natury podmiotowej związanej ze statusem parafii jako podmiotu mogącego korzystać z pracy wolontariuszy nie eliminuje przeszkód związanych z istotą wolontariatu sprowadzającą się do nieodpłatnej pracy wolontariusza. Wobec powyższego zatrudnianie przez parafie wolontariuszy

do wykonywania regularnej pracy w kościele parafialnym na stanowisku organisty należy uznać jako sprzeczne z przepisami powszechnie obowiązującego prawa krajowego oraz normami prawa kanonicznego.

Słowa kluczowe: wolontariat, parafia, działalność pożytku publicznego, organista

---

BIBLIOGRAFIA

---

1. Blicharz J., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz* (online), Lex 2012.
2. Chrapkowski A., Krzywda J., *Instytuty życia konsekrowanego*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/2: *Księga II: Lud Boży. Część III: Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, red. J. Krukowski, Poznań 2006, s. 7–144.
3. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars 2, s. 1–324, tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984.
4. Domaszek A., *Dobra doczesne Kościoła*, Warszawa 2016.
5. Izdebski H., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2003, http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/pozytek/komentarz_do_ustawy_o_dzialalnosci_pozytku.pdf (19.01.2019).
6. Kaleta P., *Prawne aspekty zarządzania dobrami kościelnymi*, Lublin 2017.
7. Kaleta P., *Statuty parafii*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 29 (2016), s. 71–89.
8. Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej (14.10.2017), zatwierdzona na 377. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Lublinie, <https://episkopat.pl/instrukcja-konferencji-episkopatu-polski-o-muzyce-koscielnej/> (9.01.2019).
9. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).
10. Kościelna Komisja Konkordatowa, Rządowa Komisja Konkordatowa, Instrukcja dotycząca sposobu powiadamiania organów państwowych o uzyskaniu osobowości prawnej przez instytucje kościelne terytorialne i personalne (art. 4 ust. 2 Konkordatu) oraz powiadamiania o powoływaniu i odwoływaniu osoby sprawującej

funkcję organu osoby prawnej, Warszawa 2014, https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2016/04/instrukcja_powiadamanie_organow_panstwowych_o_uzys_kaniu_osobowosci_prawnej_przez_instytucje_koscielne_z.pdf (19.01.2019).

11. Kroczek P., *Parafia w optyce katolickiej i luteranńskiej. Studium teologiczno-prawne*, Kraków 2017.
12. Krukowski J., *Święci szafarze, czyli duchowni*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/1: *Księga II: Lud Boży. Część I: Wierni chrześcijanie. Część II: Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Warszawa 2005, s. 54–174.
13. Olejniczak A., *Zakres wymogów formalnoprawnych współpracy z wolontariuszami*, w: *Standardy i procedury w organizacjach pozarządowych. Dokumentacja stanowiąca narzędzie skutecznej i zgodnej z prawem działalności*, red. A. Olejniczak, R. Barański, (online) Legalis 2013.
14. Pawlak I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2000.
15. Pawluk T., *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 2010.
16. Pawluk T., *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 2009.
17. Płonka-Bielenin K., *Charakter prawny podmiotowości non-profit*, „Administracja” 4 (2010), s. 45–70.
18. Regulamin organistów archidiecezji krakowskiej (23.06.2011), <https://diecezja.pl/wp-content/uploads/2018/01/Regulamin-Organistow-AK.pdf> (19.01.2019).
19. Regulamin Parafialny uchwalony przez Radę Synodalną Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP w dniu 18 lutego 2000 r. (t.j. z dnia 24 czerwca 2015 r.), <https://bik.luteranie.pl/files/Prawo/2015-06-24RegulaminParafialnytekstjednolityBIK.pdf> (19.01.2019).
20. Sobański R., *Normy ogólne*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I: Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 43–93.
21. Sobczyk A., *Art. 22*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. 4, Legalis 2018.
22. Staszczuk P., *Art. 3*, w: *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Komentarz*, Warszawa 2014.
23. Statut Organizacji Pożytku Publicznego Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Jadwigi Królowej w Bojanie (15.06.2004), <https://bojano.diecezja.gda.pl/bip> (20.01.2019).
24. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz.1740).
25. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1320).

26. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347).
27. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).
28. Wąsowski K., *Czy w parafii potrzebne są umowy z wolontariuszami?*, „Kwartalnik Prawny Proboszcza” 2 (2017), s. 15–18.
29. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2009 r., sygn. I PK 123/09, OSNP 2011/11-12/152.
30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2009 r., sygn. I PK 108/09, Lex nr 564760.
31. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2017 r., sygn. I PK 358/16, Lex nr 2433081.
32. Żołądowska M., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Praktyczny komentarz*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej 2011, https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/Prawo/ustawa/komentarz_ustawa_MZ.pdf (19.01.2019).